

Fəsil 14 Ümumi layihə qiymətləndirməsi

MÜNDƏRİCAT

14	LAYİHƏNİN ÜMUMİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	14-1
14.1	Giriş	14-1
14.2	ƏMSSTQ-nin Hazırlanması	14-1
14.2.1	Qəbul Edilmiş Proses	14-1
14.2.2	ƏMSSTQ Prosesinin Rastlaşdığı Çətinliklər	14-2
14.3	Ekoloji və Sosial Qiymətləndirmədən Meydana Çıxan məsələlər	14-2
14.3.1	Əsas Qalıq Təsirlər.....	14-2
14.3.2	İkinci Dərəcəli və Dolay Təsirlər	14-5
14.3.3	Birgə Təsirlər	14-6
14.3.4	Planlaşdırılmamış Hallar	14-7
14.3.5	Yekunlaşdırılmalı məsələlər	14-7
14.3.6	ƏMSSTQ üzrə Digər Əsas Məsələlər	14-8
14.4	Layihənin Qiymətləndirilməsinə dair Şərh	14-10

Cədvəllər

Cədvəl 14-1:	Əsas Qalıq Təsirlərin Xülasəsi – Xarakterik.....	14-3
Cədvəl 14-2:	Əsas Qalıq Təsirlərin Xülasəsi – Sahəyə Xas.....	14-4
Cədvəl 14-3:	Əsas İkinci Dərəcəli /Dolay Təsirlərin Xülasəsi	14-6

14 LAYİHƏNİN ÜMUMİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

14.1 Giriş

CQBKG Layihəsi illərlə aparılmış texniki-iqtisadi əsaslandırmanın və bir sıra alternativ texniki variantların (üstünlük verilən sxemi əldə etmək üçün) müfəssəl qiymətləndirilməsinin nəticələrini əks etdirir. Bu tədqiqatlara boru kəmərinin bütövlüyünə potensial riskləri qiymətləndirmək və boru kəmərinin layihələndirməsi, inşası və istismarı üzrə müvafiq ilkin məlumatları əldə etmək üçün marşrut boyunca ekoloji və sosial məsələlərin müəyyənləşdirilməsi daxil idi.

14.2 ƏMSSTQ-nin Hazırlanması

14.2.1 Qəbul Edilmiş Proses

CQBKG Layihəsinin Azərbaycan seksiyası üçün cari beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq Ətraf Mühitə və Sosial Sahəyə Təsirin Qiymətləndirilməsi (ƏMSSTQ) həyata keçirilib. Bu ƏMSSTQ sözügedən Layihə ilə bağlı olan ətraf mühitə, sosial sahəyə və mədəni irsə bütün potensial təsirlərin tam tədqiq olunmasını, hesabatla məruzə edilməsini və lazım gəldiyində idarə olunmasını təmin etmək üçün nəzərdə tutulub.

Hazırkı ƏMSSTQ müstəqil və obyektiv proses kimi həyata keçirilib və hesabatla məruzə edilib. Bu baxımdan, RSK şirkəti mədəni irs, sağlamlıq və köçürülmə üzrə beynəlxalq nüfuzlu malik ekspertlər ilə yanaşı Azərbaycandakı tərəfdaş şirkətlərlə (Azərbaycan Ekologiya və Texnologiya Mərkəzi (AETC); və sosial-iqtisadi sahədə ixtisaslaşmış konsultant ERA Marketing Mərkəzi) də sıx əməkdaşlıq edib. RSK şirkəti ekologiya və torpaqşünaslıq kimi sahələrdə mütəxəssis töhfəsi vermiş bir sıra Azərbaycan alimləri ilə heyət şəklində əməkdaşlıq edib. CQBKG Layihəsi üçün digər bir ƏMSSTQ də həyata keçirilib və orada, Layihənin Gürcüstan hissəsinə aid təsirləri qiymətləndirilib.

Tranzit Əraziyə Malik Ölkənin Hökuməti ilə Sazişin (TƏMÖHS) müvafiq müddəalarına uyğun olaraq hazırkı ƏMSSTQ-də qəbul edilmiş yanaşmada ətraf mühitə potensial təsirləri minimuma endirmək üçün görülməli bütün səylər əhatə olunub və bu yanaşma ümumilikdə beynəlxalq təbii qaz boru kəməri sənayesində üstünlük təşkil edən standartlara və praktikalara uyğundur.

Hazırkı ƏMSSTQ üçün həyata keçirilmiş prosesin xüsusiyyəti maraqlı tərəflərin iştirakı və ictimaiyyətlə məsləhətləşmə ilə dəstəklənmiş dərəcədə olmuşdur. Məsləhətləşmədə əsas hədəf Layihənin bütün maraqlı tərəflərə necə təsir göstərə biləcəyini mümkün qədər başa düşmək və onların fikirlərini və təsirlərin idarə olunmasına dair rəylərini öyrənmək idi ki, bununla Layihənin layihələndirmə, icra və sonrakı nəzarət mərhələlərinə təsir göstərilə bilsin. Bu baxımdan, İctimai Məsləhətləşmə və İnformasiyanın Təqdim Olunması Planı (İMİTOP) 2010-cu ildə başlayan və Layihənin hazırlanması və icrası boyunca davam edəcəyi gözlənilən strukturlaşdırılmış və məsuliyyətli "ictimaiyyətin cəlb olunması və iştirakı proqramı" üçün baza yaradıb.

ƏMSSTQ heyəti potensial təsirlərin tam qiymətləndirilməsi və Layihənin layihələndirmə mərhələsinə təsirəzaltma tədbirlərinin daxil edilməsi kimi ümumi məqsədə xidmət etmək üçün Müfəssəl Texniki Layihələndirmə Qrupu (CB&I) və SCPX Co. (Birləşmiş Krallıq və Azərbaycan nümayəndələri) ilə sıx əməkdaşlıq imkanına malik olub.

ƏMSSTQ-nin bir hissəsi kimi hazırlanmış tikinti fazası üzrə təsirəzaltma tədbirləri və prosedurları Layihə tərəfindən Ətraf Mühitin və Sosial Sahənin İdarə Olunması və Monitorinqi Planına (ƏMSSİOMP) köçürülüb ki, bu da Layihə üzrə müxtəlif tikinti podrat müqavilələrində tender iştirakçıları üçün verilən texniki tapşırıqda müqavilə tələbi kimi daxil

ediləcək. Digər təsirazaltma tədbirləri Layihənin layihələndirmə mərhələsinin tərkib hissəsinə daxil edilib. Əməliyyatlar üzrə öhdəliklər bu ƏMSSTQ-də əks etdirilib və əməliyyatlar üzrə yeni öhdəliklər isə əməliyyatların idarə olunması planlarına daxil ediləcək.

ƏMSSTQ prosesi nəticəsində müəyyənləşdirilən layihələndirmə, tikinti, istismar və istismardan çıxarma fazaları üzrə öhdəliklərin (təsirazaltma tədbirləri) konkret siyahısını əks etdirən Öhdəliklərin Qeyd Jurnalı (Əlavə E) tərtib olunub.

14.2.2 ƏMSSTQ Prosesinin Rastlaşdığı Çətinliklər

Əksər ekoloji qiymətləndirmələrdə olduğu kimi, CQBKG Layihəsinin Azərbaycan hissəsi üçün həyata keçirilmiş ƏMSSTQ prosesi də təsirlərin proqnozlaşdırılmasının mötəbərliyi və müvafiq təsirazaltma tədbirlərinin hazırlanması nöqtəyi-nəzərindən bir çox sahələrdə çətinliklərlə rastlaşıb. Bunlar əsasən aşağıdakı amillərdə cəmləşir.

- İlkin vəziyyətə dair biliklərdə çatışmazlıqlar səbəbindən qeyri-müəyyənlik. Bu çətinliklər baş verdiyi hallarda, aralıq ölçmə kimi mövcud məlumatlara əsas götürülüb və nəticədə ƏMSSTQ tikinti-öncəsi tədqiqatların və sonrakı məlumat yığımının lazım olacağı yerləri müəyyənləşdirib.
- Müfəssəl layihələndirmənin hazırlanması. Baxmayaraq ki, ƏMSSTQ ümumiyyətlə layihələndirmə ilə paralel şəkildə həyata keçirilən və qarşılıqlı təsirə malik olan bir prosesdir, o, potensial təsirlərin müəyyənləşdirilməsinə şərait yaratmaq üçün bir sıra məlumatlar üçün layihələndirməni əsas götürür. Nəzərdə tutulan CQBKG Layihəsi miqyasında və mürəkkəbliyində olan layihədə Layihə fəaliyyətlərinin dəqiq xarakteri baxımından şübhəsiz ki öz həllini tapmalı bir sıra məsələlər olur. Bunların (hamısı olmasa da) əksəriyyəti tikinti ilə bağlıdır və ona görə də əksər hallarda qısamüddətli olacağı ehtimal edilir. Bunlar aşağıda əlavə olaraq nəzərdən keçirilir.
- ƏMSSTQ xarakterik təsirazaltma tədbirləri və peşəkar rəy baxımından bu təsirlərlə bağlı təminat səviyyəsi (onların azaldıla biləcəyi dərəcədə) təmin edir. Bu tədbirlər ƏMSSTQ hesabatının tərkib hissəsi olan ƏMSSİOMP-da təfəsilatı ilə təsvir olunub.
- Təsirin proqnozlaşdırılmasının mötəbərliyi və təsirazaltma tədbirinin effektivliyi. Layihə ilə bağlı məlum olmayan bəzi mövcud amillərin tanınması məqsədilə (bu, aşağıda daha müfəssəl şəkildə təsvir olunub), ƏMSSTQ ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirlərin idarə olunması, nəzarət edilməsi və azaldılması üçün müvafiq və effektiv tədbirləri yerinə yetirən mexanizm kimi ƏMSSİOMP-un əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirir. Bu baxımdan, idarəetmə planlarının ciddi şəkildə yerinə yetiriləcəyi və icrası təmin ediləcəyi obyektə, hazırkı ƏMSSTQ-də müəyyənləşdirilən təsirlərin qeyd edilmiş əhəmiyyətli səviyyəsi (qeyri-müəyyənlik mövcud olduqunda) konservativ xarakter daşıyıb (yeni, əhəmiyyət dərəcəsi şişirilmiş ola bilər).

14.3 Ekoloji və Sosial Qiymətləndirmədən Meydana Çıxan məsələlər

14.3.1 Əsas Qalıq Təsirlər

ƏMSSTQ xüsusi olaraq bu layihə üçün hazırlanmış və cari beynəlxalq praktikanı əks etdirən strukturlaşdırılmış meyarlar dəsti üzrə bütün potensial təsirlərin müəyyənləşdirilməsi və onların əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi prosesindən (metodik surətdə) keçirilib. Layihənin nisbi xüsusiyyətlərinə dair fikir formalaşdırmaqda qərar verən tərəflərə yardım etmək üçün bütün qalıq təsirlər və faydalar müəyyənləşdirilib və xülasə şəklində təsvir olunub. Xarakterik qalıq təsirlər Cədvəl 14-1-də qısa şəkildə verilib və sahəyə xas qalıq təsirlər isə Cədvəl 14-2-də xülasə şəklində təqdim olunub.

Cədvəl 14-1: Əsas Qalıq Təsirlərin Xülasəsi – Xarakterik

Yüksək Əhəmiyyətə Malik Qalıq Təsirlər
İcmanın təhlükəsizliyi
<ul style="list-style-type: none">Layihə açıq qazıntı işləri nəticəsində yerli insanlar və mal-qara üçün qəza riski təşkil edə bilər.Layihə tikinti fəaliyyətləri, o cümlədən tikintiyə aid nəqliyyatın hərəkəti nəticəsində yerli insanlar və mal-qara üçün qəza riski təşkil edə bilər.
Orta Əhəmiyyətə Malik Qalıq Təsirlər
İcmanın təhlükəsizliyi
<ul style="list-style-type: none">Tibb müəssisəsinə çatdırılma zamanı gecikmələrin baş verməsi nəticəsində ölüm və ya pasiyentin vəziyyətinin ağırlaşması riski
Qəza nəticəsində material dağılması
<ul style="list-style-type: none">İcməli su təchizatı üçün istifadə edilən suyun çöküntülərlə, yanacaq və ya kimyəvi maddələrlə çirklənməsi
Səth suları
<ul style="list-style-type: none">Səth sularının kəşimlərinin tikintisi zamanı axının müvəqqəti olaraq azaldılması axın aşağı istifadəçilərə mənfi təsirlər törədə bilər
Ekologiya
<ul style="list-style-type: none">Növlərin yuvalama potensialının və populyasiyasının azalması. Bu, ümumiyyətlə az səviyyəli qalıq təsirdir, lakin, Azərbaycanın Qırmızı Kitabına (AQK) daxil edilmiş və ya IUCN tərəfindən həssas kimi siyahıya alınmış növlər olduğunda və yaxud yuxarıdakılar təsire məruz qaldığında, bu təsir orta səviyyəyə qalxır.Heyvanların xəsarəti və ya ölümü. Bu, ümumilikdə az səviyyəli qalıq təsirdir, lakin, Azərbaycanın Qırmızı Kitabına (AQK) daxil edilmiş və ya IUCN tərəfindən həssas kimi siyahıya alınmış növlər olduğunda və yaxud yuxarıdakılar təsire məruz qaldığında, bu təsir orta səviyyəyə qalxır.
İcmanın sağlamlığı
<ul style="list-style-type: none">İcmanın sağlamlığına təsirlərlə nəticələnən səth və qunt sularına təsir göstərən dağılmalarDüşərgədə infeksiyanın yayılması ilə LTMQİc-lərə ötürülməsiDüşərgədə və LTMQİc-lərdə CYÖİ-lərin yayılmasının artması
Məşğulluq, sərişələr və yaşayış vasitələri
<ul style="list-style-type: none">Layihə yerli işçilər ilə xarici əməkdaşların məvəcibləri və iş şərtləri arasındakı bərabərsizlik və layihə tərəfindən işə götürülən yerli sakinlər ilə işə müraciətləri müvəffəqiyyətsiz olmuş şəxslər arasındakı bərabərsizlik səbəbindən narazılıqlara səbəb ola bilər.Layihənin mərhələlərində, xüsusən də tikintinin başa çatması zamanı, layihədə yaradılmış iş yerləri ixtisarlar nəticəsində bağlanacaq.Mədəniyyət fərqləri, tikintidə işləyən işçi qüvvəsinin antisosial davranışı, mümkün fahişəlik və tikinti düşərgələrinin sahələrinə "çağırılmamış qonaqların" cəlb olunması nəticəsində layihə gərginlik yarada bilər.
İnfrastruktur və kommunikasiya xətləri
<ul style="list-style-type: none">Üçüncü tərəfin infrastrukturunun (çaylardan və ya suvarma kanallarından gələn sular daxil olmaqla) müvəqqəti söndürülməsi və ya qəza nəticəsində ziyan dəyməsi suyun digər istifadəçilərə təchizatının müvəqqəti dayanması və ya məhdudlaşması ilə nəticələne bilər
Müsbət təsirlər
Çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi
<ul style="list-style-type: none">Çirklənmiş sahələrin təmizlənməsi və ya qeyri-tullantı sahələrinə atılmış tullantıların müvafiq lisenziyalı obyektə kənarlaşdırılması nəticəsində çirkləndiricilərin ətraf mühitə yayılması riskinin azalacağı və həmçinin icma üzvlərinin və tikinti personalının xəsarət alması və ya xəstələnməsi riskinin də azalacağı gözlənilir.
PHS
<ul style="list-style-type: none">Partlamamış hərbi sursatın təmizlənməsi həm tikinti personalının, həm də ictimaiyyətin xəsarət alması və ya ölümü riskini azaldacaq.

Demografik göstəricilər
<ul style="list-style-type: none">Mövcud məşğulluq səviyyəsinin yaxşılaşdırılması xarici miqrasiyanı azalda bilər.
Məşğulluq, sərişələr və yaşayış vasitələri
<ul style="list-style-type: none">Layihə işə götürülmüş (layihə ilə bağlı) yerli işçi qüvvəsi arasında sərişələri güclənəcək.Yerli ticarət obyektləri və tam/qismən ailə təsərrüfatı ilə məşğul olanlar üçün satışlarda artım
İnfrastruktur və kommunikasiya xidmətləri
<ul style="list-style-type: none">Yolun genişləndirilməsi və yaxşılaşdırılması yerli icmaları daha səmərəli nəqliyyat əlaqələri ilə təmin edə bilər.

Cədvəl 14-2: Əsas Qalıq Təsirlərin Xülasəsi – Sahəyə Xas

Yüksək Əhəmiyyətə Malik Qalıq Təsirlər
İcmanın təhlükəsizliyi
<ul style="list-style-type: none">Layihənin tikintiyə aid nəqliyyat vasitələri yerli əhaliyə və mal-qaraya qəza riski törədə bilər, çünki Kürdəmir dəmiryolu qolu və yükboşaltma sahəsi və Kürdəmir boru anbarı sahəsi Variant 1 və 2 (Müsülü) və Samux Düşərgəsi Variant 3-də giriş yolları, son marşrutdan asılı olaraq, icmaların içərisindən keçir.
Orta Əhəmiyyətə Malik Qalıq Təsirlər
İcmanın təhlükəsizliyi
<ul style="list-style-type: none">Muğan boru saxlama sahəsində və Poylu dəmiryolu qolu və yükboşaltma sahələrində nəqliyyat qəzaları riski, çünki giriş yolları icmalardan keçir.
Ekologiya
<ul style="list-style-type: none">Kürü tökən balıqlar üçün əhəmiyyət kəsb etdiyi məlum olan açıq xəndekli çay kəsişmələrində balıqların kürülediyi təbii yaşayış mühitinə potensial təsir: Kürəkçay, Gəncəçay, Qoşqarçay, Şəmkiçay, Zəyəmçay, Əsriqçay, Tovuzçay, Həsənsu və Qurudərə
Qrunt suları
<ul style="list-style-type: none">Boru kəmərinin Qarayazı sulu horizontu ilə kəsişdiyi yerdə (KG358-KG390) və Saloğlu dəmiryolu qolu və yükboşaltma sahəsində, düşərgə və boru anbarı sahəsində qrunt suları səthə yaxındır və onların çirklənməyə qarşı həssaslığı yüksəkdir ki, bu da dağılma hadisələri nəticəsində sulu horizontun keyfiyyətinə təsir potensialını artırır. Həmçinin sözügedən sulu horizontun Qarayazı Qoruğunun bir hissəsi olan Qarayazı su-bataqlıq ərazisi (İUCN Kateqoriya 1a) ilə bitişik olan yerində ekologiyaya təsirlər ola bilər.
Landşaft və vizual təsir
<ul style="list-style-type: none">Əsriqçay və Tovuzçay (KG321-KG324) və Həsənsu (KG342-KG345) çay kəsişmələri ətrafındakı ərazilərdə, landşaftın vizual görünüşü və xarakteri daimi olaraq dəyişəcək – texnika və maşın-mexanizmlər üçün təhlükəsiz iş sahəsi formalaşdırmaq üçün kəmə sahəsi terraslanacaq (səviyyəsi düzəldiləcək) və eroziyanı azaltmaq məqsədilə tikinti-öncəsi mövcud olan konturlarda tam bərpa edilməyəcək.Qarabörk kəndində (KG118-KG123) və Alpout kəndində (KG123-KG124) kəmə marşrutu evlərə yaxın yerləşən həyətə sahələrdən keçir. Tikinti işləri orta səviyyədə müvəqqəti vizual təzyiqa malik olacaq və ağacların çıxarılması landşafta orta dərəcədə təsir göstərəcək.Dəllər Daşbulaq kəndində (KG284-KG289) kəmə marşrutu ağaclıq zonadan keçir və landşafta orta dərəcədə təsir göstərir.Dəmiryolu qolu və yükboşaltma sahələrinin əksəriyyətində müvəqqəti vizual təsir olacaq, çünki bu sahələr çox vaxt mövcud evlər və digər tikililər ilə əlaqədar olur. Düşərgə sahələrindən yalnız biri orta təsirlə əlaqəlidir (Ucar Düşərgəsi Variant 5).BVRA6-da naxırçı sahəsi köçürüləcək, lakin ona təsirlər orta səviyyədə qalacaq.

Havanın keyfiyyəti
<ul style="list-style-type: none">• Boru kəmərinin tikintisi tozun hərəkətinə səbəb ola bilər ki, bu da marşrut boyunca yerləşən icmalara, o cümlədən Çiyini kəndinə (KG104-KG108), Qarabörk kəndinə (KG116-KG120), Alpout kəndinə (KG121-KG125) və Dəllər Daşbulaq kəndinə (KG287-KG290) təsir göstərə bilər.• Dəmiryolu qolu və yükboşaltma sahələrinin əksəriyyətində texnika və nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti nəticəsində formalaşan toz, çünki bu sahələr çox vaxt mövcud evlər və digər tikililər ilə əlaqədar olur. Düşərgə sahələrindən yalnız biri orta təsirlə əlaqəlidir (Ucar Düşərgəsi Variant 5).
Mədəni irs
<ul style="list-style-type: none">• Torpağın üst qatının çıxarılması və xəndəyin qazılması zamanı, məlum olan və məlum olmayan mədəni irsə (xüsusən də KG261 (Sahə CH066) sahəsi yaxınlığında Tunc dövrünə aid yaşayış məskəni və doqquzuncu əsrə aid qəbiristanlıq) itki/təsir riski mövcuddur.• Baxmayaraq ki, CQBKG-nin özünün təsiri azdır, aşağıdakı sahələrdə orta səviyyədə qalıq təsirlər proqnozlaşdırılır, çünki, sahələrə həmçinin BTC/CQBK və ya QİBK boru kəmərlərinin də təsirinə məruz qalacaq və ümumilikdə sahələrə olan təsirləri artıracaq:<ul style="list-style-type: none">○ KG233-də (sahə CH054) Orta əsrlərə aid yaşayış məskəni○ KG302-də (sahə CH092) Tunc dövrünə aid qəbiristanlıq○ KG303-də (sahə CH097) Eneolit dövrünə (qədimi) aid yaşayış məskəni○ KG306-də (sahə CH100) Eneolit dövrünə (qədimi) aid yaşayış məskəni
Torpağın eroziyası
<ul style="list-style-type: none">• Layihə eroziyanın artmasına səbəb ola bilər və bu xüsusən də Əsriqçay və Tovuzçay kəsişməsindən (KG321-KG326) əvvəl və sonra, eroziyaya məruz qalan nazik torpaq qatına malik dar eroziyaya olan təpələrin üzərindən Həsənsu çayına (KG343-KG346) girişdə və Sarısı (KG260-264) kəsişməsinin yaxınlığında (eroziyaya həssas olan sahə) özünü daha çox büruzə verir.
Torpaqdan istifadə və torpaq üzərində mülkiyyət hüququ
<ul style="list-style-type: none">• Yaşayış vasitələrinin (meyvə bağları) itkisi – kəmərlər marşrutu bağlardan keçir və Qarabörk (KG118) və Alpout kəndində (KG123) bəzi meyvə ağaclarının çıxarılmasını tələb edəcək.• Dəllər Daşbulaq kəndində (KG288) evlərin fiziki köçürülməsi və mal-qara üçün burdaqların köçürülməsi.
Məşğulluq
<ul style="list-style-type: none">• Məşğulluq gözləntilərinin reallaşmaması və/və ya layihə tərəfindən işə götürülmüş yerli şəxslər ilə işə müraciətləri müvəffəqiyyətsiz olmuş şəxslər arasında narazılıqlar MK-lərin məskunlaşdığı Şuşa kəndində xüsusilə həssas problemə çevrilə bilər.
Müsbət təsirlər
<ul style="list-style-type: none">• Düşərgə, dəmiryolu qolu, yükboşaltma və boru anbarı sahələrinin bəzilərinə giriş yollarının təkmilləşdirilməsi

İstismar fəzası ərzində CQBKG Layihəsinin Azərbaycan hissəsi üçün orta, yüksək və ya faydalı əhəmiyyətə malik qalıq təsirlər yoxdur.

14.3.2 İkinci Dərəcəli və Dolay Təsirlər

İkinci dərəcəli və dolay təsirin qiymətləndirilməsi ƏMSSTQ prosesinin və təsirlərin və təsirazaltma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsinin (Fəsil 10-da təsvir edilmiş) ayrılmaz bir hissəsi olub.

Ekologiya və icmanın sağlamlığı ilə bağlı məsələlər orta əhəmiyyətə malik ikinci dərəcəli/dolay təsirlər kimi qiymətləndirilib və bir sıra faydalı ikinci dərəcəli/dolay təsirlər müəyyənləşdirilib (Cədvəl 14-3-də göstəriləni kimi).

Cədvəl 14-3: Əsas İkinci Dərəcəli /Dolayı Təsirlərin Xülasəsi

Orta Əhəmiyyətə Malik Qalıq İkinci Dərəcəli Təsirlər
Ekologiya
<ul style="list-style-type: none">Qazma məhlulun su axarlarında parçalanması nəticəsində flora və faunanın təsire məruz qalması və ya ölümü. Bu təsirin səviyyəsi ümumiyyətlə az olacaq, lakin, balıqlar üçün orta və ya yüksək ekoloji əhəmiyyətə malik çaylarda kürütökmə zamanı baş verən hallar istisnadır.
İcmanın sağlamlığı
<ul style="list-style-type: none">Giriş yollarında yaranan toz sağlamlığa mənfi təsirlər göstərə bilər.Gəlirin artmasına görə LTMQİc-da narkotik vasitələrdən və alkoqoldan sui-istifadə hallarının müvəqqəti olaraq potensial artımı.
Faydalı Qalıq İkinci Dərəcəli Təsir
Demografik göstəricilər
<ul style="list-style-type: none">Xarici miqrasiyanın azalması
Mədəni irs
<ul style="list-style-type: none">Tikinti zamanı aşkar edilən hər hansı sahələrin qazılmasından və qeydə alınmasından sonra yerli arxeoloji biliklərin artması
İcmanın sağlamlığı
<ul style="list-style-type: none">Xəstəliyə dair məlumatlılıq və xəstəliyin azaldılması proqramları və s. nəticəsində Layihə tərəfindən işə götürülmüş əhəlinin və ya əhəlinin ailə üzvlərinin sağlamlığının yaxşılaşması.
Məşğulluq, səriştələr və yaşayış vasitələri
<ul style="list-style-type: none">Mövcud iş yerlərinin və gəlirlərin artması və nəticədə yerli/LTMQİc iqtisadiyyatlarında pul dövriyyəsinin artması və kiçik miqyaslı da olsa, ümumi iqtisadi artımla nəticələnməsi.Yerli insanların işə götürülməsi nəticəsində gəlirləri artmış şəxslərin ailələri üçün yaşayış standartının yaxşılaşması

14.3.3 Birgə Təsirlər

Həmçinin CQBKG Layihəsinin birgə təsirlərinin də qiymətləndirilməsi aparılıb. Əhəmiyyətli birgə təsirlərin əsasən tikinti fazasında müşahidə ediləcəyi gözlənilir. Qiymətləndirmə zamanı müəyyən edilib ki, nəzərdə tutulan boru kəmərinin KS-i yaxınlığında yerləşən mülklərə/icmalara və tikinti düşərgələrinə səs-küyün artması, titrəyiş (vibrasiya), lokal miqyasda tozun formalaşması, vizual təsir və havanın keyfiyyətinin mümkün pisləşməsi (həmin ərazidə tikinti işi həyata keçirilən zaman avtomobillərin hərəkətinin sayı və məsafəsi səbəbindən) ilə bağlı müvəqqəti birgə təsirlər ola bilər. Birgə təsirlərin mümkün əhəmiyyətli problem kimi müəyyənləşdirildiyi KS-ə yaxın sahələr (yaşayış evlərinin KS-ə yaxın yerləşdiyi yerdə) Çiyin kəndi (KG104-KG108), Qarabörk kəndi (KG116-KG120), Alpout kəndi (KG121-KG125) və Dəllər Daşbulaq kəndi (KG284-KG286). Tikinti düşərgələrinə yaxın məsafədə yerləşən bu icmalarda da həmçinin Layihənin tikinti fazası ərzində yerli yollarda avtomobillərin hərəkətinin sayı artacaq. Layihənin boru kəmərinin Kəməh Sahəsinə giriş marşrutu kimi istifadə ediləcək yerli yolları modernləşdirmək istəyi bu təsir müəyyən qədər gücləndirə bilər.

Təsirə məruz qalan torpaq sahələrinin sahibləri və icarəçiləri öz kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinin cari iş rejiminin lokal miqyaslı pozulmasına və yuxarıda təsvir edilmiş növ tikinti təsirlərinə məruz qala bilər.

Tikinti işlərinin müvəqqəti xarakterli olmasını və boru kəmərinin KS-i boyunca işlərin xətti şəkildə davam etdiriləcəyini nəzərə alaraq, hər hansı bu cür təsirlərin qısa müddətli olacağı gözlənilir ki, bunun da əhəmiyyətinin həyata keçirilən əməliyyatların vaxt qrafikindən, miqyasından və xarakterindən və tətbiq edilən təsirazaltma tədbirlərinin effektivliyindən asılı olacaq.

İstismar fazası ərzində birgə təsirlərin az əhəmiyyətə malik olacağı ehtimal edilir və onlar vizual təsir (daimi mövcudluq və gecə vaxtı işıqlandırma), BVR-lər və ərslənmə stansiyası ətrafında havanın keyfiyyətinin lokal miqyasda azca korlanması, çirkab suların axıdılması və ərslənmə stansiyasından gələn generatorun səsi ilə məhdudlaşacaq.

14.3.4 Planlaşdırılmamış Hallar

Fəsil 12-də planlaşdırılmamış halların baş verməsi ehtimalını azaltmaq üçün nəzərdə tutulmuş Layihə xüsusiyyətləri verilir və eləcə də, planlaşdırılmamış halın müddətini və ya onun təsir göstərdiyi ərazini məhdudlaşdırmaq üçün təklif olunan əməliyyatlar üzrə nəzarət tədbirləri (məsələn fəvqəladə hallara qarşı cavab tədbirləri) nəzərdən keçirilir. Boru kəmərinə baş verən hadisə nəticəsində yaranan səs-küy və icmanın təhlükəsizliyi problemi orta əhəmiyyətli kimi qiymətləndirilib. Lakin, bu növ hadisənin baş vermə ehtimalı son dərəcədə az hesab edilir və buna görə də qalıq riski orta səviyyəlidir. Digər növ təsirlər az qalıq risk kimi qiymətləndirilib.

14.3.5 Yekunlaşdırılmalı məsələlər

ƏMSSTQ təsdiqləyir ki, əsasən tikinti ilə bağlı olan bir sıra fəaliyyətlər mövcuddur ki, bu mərhələdə tam müəyyənləşdirilməyib və yalnız müxtəlif əsas tikinti podratçılarının seçilməsindən və onların müfəssəl iş planlarının hazırlanmasından sonra həll edilə bilər. Bunlar aşağıdakı bölmədə nəzərdən keçirilib. Bu məsələlər ilə bağlı konkret öhdəliklər Öhdəliklərin Qeyd Jurnalı adlı E Əlavəsində təqdim olunub.

14.3.5.1 Tullantıların kənarlaşdırılması (utilizasiyası)

Tikinti işləri ərzində formalaşacaq tullantıların miqdarı və növü tikinti podratçılarının (hələ seçilməlidir) tətbiq edəcəyi tikinti metodologiyasından və konkret texnika və maşın-mexanizmlər üçün təchizatçı seçimindən və davam edən müfəssəl layihələndirmədən asılı olacaq. Həm tikinti, həm də istismar fazaları üçün Layihədə tullantıların idarə olunması strategiyası tətbiq ediləcək ki, bu da tullantıların mənbədə azaldılmasına, bütün formalaşan tullantıların müəyyənləşdirilməsinə, təkrar emalın və təkrar istifadənin maksimuma çatdırılmasına, yalnız müvafiq imkanlara malik lisenziyalı tullantı utilizasiyası sahələrinə, Layihənin spesifikasiyalarına uyğunluğu təmin edən yoxlamaya və auditə əsaslanır.

14.3.5.2 Doldurma materiallarının və digər tikinti materiallarının mənbəyinin müəyyənləşdirilməsi

Layihə üçün əhəmiyyətli miqdarda doldurma materialları lazım olacaq və onların həcmi hazırkı ƏMSSTQ-də mümkün olan dərəcədə hesablanıb. Əsas diqqət doldurma materiallarını və digər xam materialları marşrut boyunca yerli mənbələrdən əldə etməklə bu cür materialların daşınması səviyyəsinin minimuma endirilməsinə cəmlənəcək. E Əlavəsində müəyyənləşdirilmiş öhdəliklərə uyğun olaraq, layihə üçün yalnız kifayət qədər imkanlara malik olan lisenziyalaşdırılmış obyektlərdən istifadə ediləcək. Layihənin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün yeni obyektlər tələb olunarsa, bunlara Azərbaycanın rəsmi icazə alma prosesləri tətbiq ediləcək.

14.3.5.3 Çay kəsişməsi üzrə metodologiyalar

Hər bir əsas çaylar ilə olan kəsişmələr üçün dəqiq metodologiyaların müəyyənləşdirilməsi üzrə işlər davam etdirilir. Hazırkı ƏMSSTQ-də təqdim olunan nəzərdə tutulmuş metodologiyalar bu sənəd hazırlanan zaman düzgün idi. Əksər hallarda, açıq xəndəkli və qeyri açıq xəndəkli metodologiyalar ilə bağlı qərar verilib. Lakin, bəzi çaylarda, xüsusən də Qərbi Kür kəsişməsində optimal kəsişmə metodologiyasını qiymətləndirmək üçün işlər hələ də davam etdirilməkdədir. Seçilmiş podratçılardan əldə olunan məlumatlara əsasən yekun qərarlar veriləcək.

14.3.5.4 Kəmərlərin Məvəqqəti giriş yolları

Kəmərlərin istiqamətlənən giriş yolları hələ də tam müəyyənləşdirilməlidir. Layihədə mövcud giriş yollarından (xüsusən də BTC və CQBK kəmərlərinin tikintisi üçün istifadə

edilmiş yollardan) istifadəyə üstünlük verilecək. bunlar bəzi yerlərdə yaxşılaşdırılmalı və genişləndirilməli ola bilər. Yeni müvəqqəti giriş yolları yalnız zəruri hesab edildiyində inşa ediləcək. Müəyyən edildikdən sonra, marşrutlar üçün ilkin ekoloji və sosial vəziyyətə dair tədqiqat aparılacaq, ƏMSSTQ və hər hansı əlavə tələblər tətbiq olunacaq ki, Azərbaycandakı rəsmi icazə proseslərinə riayət edilsin.

14.3.5.5 Xülasə

Məlum olmayan bəzi mövcud amillərin tanınması məqsədilə, ƏMSSTQ Layihənin bu aspektləri ilə bağlı olan ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirlərin idarə olunması, nəzarət edilməsi və azaldılması üçün müvafiq və effektiv tədbirləri yerinə yetirən mexanizm kimi ƏMSSİOMP-un əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirir. Baxmayaraq ki, bu qeyri-müəyyənlik ƏMSSTQ prosesinin düzgünlüyünə və bütövlüyünə təsir göstərməyib, qalıq təsirlər üzrə potensial bu məsələlərin həllini gözləyir. ƏMSSİOMP-nin müddəalarının icrası podratçının idarə olunması üzrə əsas tələb olacaq və icranın monitorinqi və auditi vasitəsilə məlumatlandırılacaq.

14.3.6 ƏMSSTQ üzrə Digər Əsas Məsələlər

14.3.6.1 Biomüxtəlifliyin Mühafizəsi

Marşrut və sahə seçimində xüsusi diqqət yetirilib ki, ekoloji baxımdan həssas ərazilərdən istifadə olunmasının və beləliklə də bu ərazilərdə təsir minimuma endirilsin. Nəzərdə tutulan mühafizə tədbirlərinə aşağıdakılar daxildir:

- Mühafizə olunan bitki növlərinin olub-olmamasını müəyyən etmək üçün tikintidən əvvəl daha ətraflı tədqiqatlar aparılması və istənilən tapıntıların köçürülməsi üçün sahəyə-xas planların həyata keçirilməsi, misal üçün *Iris camillae* növlərinin KS-də müəyyən olduğu yerdə və *Iris acutiloba* növləri aşkar olunduqda onların köçürülməsi
- Azərbaycanın Qırmızı Kitabına və ya IUCN-nin siyahısına salınan növlərin yuva qurmasına mane olmaq üçün tikinti öncəsi KS-də və təmizləmə işlərindən dərhal öncə AQK-da və ya IUCN-nin siyahısına salınan növlərin sonrakı yoxlamalarının aparılması
- Kənarlaşdırılacaq tikililərdə və ya ağaclarda yarasaların gecələməsini müəyyənləşdirmək üçün tikinti öncəsi tədqiqatların aparılması və yarasaların qorunduğunu təmin etmək üçün təsirazaltma strategiyasının hazırlanması
- Balıqların kürü tökmə dövründə əsas açıq-kəsim kəsişmələrinin tikintisinə yol verilməməsinin planlaşdırılması
- Saloğlu boru anbarı sahəsi və Qarayazı – Ağstafa Dövlət Təbiət Qoruğu arasında bufer zonasının müəyyənləşdirilməsi
- Tikinti işləri tamamlandıqdan sonra mümkün qədər tez KS-ni və müvəqqəti işlərin bərpa olunması və kənarlaşdırılan istənilən ağacların yerini doldurmaq üçün ağac əkinin aparılması. Biobərpa işləri bərpanın yaxınlıqdakı ərazilərə uyğun olmasını məqsəd qoyacaq. Biobərpanın uğurlu olmasına nəzarət olunacaq və bitkilərin salınması uğurlu olmadıqda düzəldici tədbirlər həyata keçiriləcək.

14.3.6.2 Qrunt suyu və səth suyu ehtiyatlarının mühafizəsi

ƏMSSTQ-də CQBKG Layihəsi üçün qrunt suyu və səth suyu ehtiyatlarının mühafizəsinin vacibliyi təsdiqlənir. Qiymətləndirmədə əsas diqqət aşağıdakılara cəmlənib:

- Layihələndirmə üçün daxil edilən məlumatlar/tədbirlər: əsas su axarı kəsişmələrində optimal kəsişmə layihələndirməsini (o cümlədən basdırılma dərinliyi və çıxıntı məsafəsi) müəyyənləşdirmək üçün mütəxəssis tədqiqatları
- Çay kəsişmələrində və ya həssas sulu horizontların üzərində tikinti işləri aparılan zaman tikintinin atqıları, suyun götürülməsinin davamlılığı (xüsusən də hidrosınaq işləri və düşərgənin təchizatı), tikintinin planlaşdırılması üçün daxil edilən məlumatlar/tədbirlər

- Çirkənmənin aradan qaldırılmasına yönəldilmiş risk əsaslı düzəldici tədbirlər metodu
- Tikinti fazası zamanı səth və qrunt sularının keyfiyyətinin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlərin işlənilib hazırlanması.

14.3.6.3 Kumulyativ təsirlər

CQBKG boru kəmərinin Azərbaycan ərazisində mövcud BTC və QİBK neft boru kəmərləri və CQBK qaz boru kəməri tərəfindən istifadə olunmuş əsasən eyni boru kəməri dəhlizində inşa olunması nəzərdə tutulur. Bu boru kəmərləri ilkin məlumatlara düzəliş etmişlər, ona görə də CQBKG üzrə təsirin qiymətləndirmələri ətraf mühitə dair əvvəlki təsirləri özündə birləşdirəcək. Lakin mədəni irs ilə bağlı bir sıra sahələr var ki, onlar BTC və CQBK zamanı əvvəlcədən aşkar olunmuşdur və bu CQBK-nin də təsirinə məruz qalacaq və yalnız CQBKG-nin təsirindən artıq və yuxarı kumulyativ təsirin ayrıca proqnozu aparılmışdır. Dörd sahədə kumulyativ qalıq təsirin orta olması proqnozlaşdırılır, ayrıca CQBKG-nin təsirləri qiymətləndirildikdə aşağı müqayisə olunur.

Kumulyativ təsirlərin qiymətləndirilməsi paralel aparılan tikinti işlərindən qarşılıqlı təsirlərin meydana çıxma biləcəyi əraziləri müəyyənləşdirilib. Bu, xüsusən də aşağıdakılara tətbiq olunur:

- Avtomobil yolların modernləşdirilməsi və yeni tikintilər
- Dəmir yollarının modernləşdirilməsi
- Mövcud neft və qaz boru kəmərlərinin davamlı surətdə texniki xidmət göstərilməsi
- Kənd təsərrüfatı üzrə təkmilləşdirmə layihələri
- Suvarma sisteminin təmiri layihələri
- Hacıqabul və Kürdəmir arasında fiber optik kabel layihəsi
- Samux Düşərgəsi Variant 3-ə yaxın potensial yaşayış binaları
- Digər, hələ müəyyənləşdirilməmiş inkişaf layihələri.

Müəyyən olunan ən mühüm potensial mənfi kumulyativ təsirlər gələcəkdə nəzərdə tutulan yol tikintiləri ilə bağlıdır, xüsusilə də Dəllər Daşbulaq ərazisində (KG284-286) nəzərdə tutulan CQBKG boru kəmərinin çox yaxınlığından keçdiyi (200m məsafədə) Şəmkir dövrələmə yoludur. Bu dövrələmə yolunun tikinti qrafiki hazırda məlum deyil, lakin əgər o nəzərdə tutulan CQBKG boru kəməri ilə eyni vaxtda tikilməli olsaydı, doldurma materiallarının götürülməsi və daşınması, ümumi yol nəqliyyat hərəkətləri və tikinti fəaliyyətləri ilə bağlı nəzərəcarpacaq dərəcədə kumulyativ təsirlər üçün potensial ola bilərdi. ən mühüm potensial mənfi kumulyativ təsirlər aşağıdakılar ola bilər:

- Yerli torpağa sahiblik və torpaqdan istifadə üzrə təsirlər
- Yerli yaşayış şəraitlərinə təsirlər (bunun əhəmiyyəti kompensasiya siyasətlərindən və Azərbaycan Nəqliyyat Nazirliyinin tətbiq etdiyi mexanizmlərdən asılı olacaq)
- Yerli landşafta təsirlər
- Yerli və regional havanın keyfiyyətinə təsirlər
- Yerli və regional səs-küy və titrəyiş təsirləri
- Yerli və regional icmanın sağlamlığı və təhlükəsizliyinə təsirlər
- Yerli və regional nəqliyyat təsirləri.

Layihə heyəti müəyyənləşdirilmiş kumulyativ təsirləri minimuma endirmək məqsədilə digər əlaqədar tikinti aparıcı tərəfləri cəlb edərək onlarla və səlahiyyətli orqanlarla birgə işləməyə səy göstərəcək.

14.3.6.4 Torpaq sahələrinin əldə olunması və köçürülmə

Layihə heyəti Layihənin tikinti və istismar fəaliyyətləri torpağa, digər stasionar obyektlərə (və quruda yerləşən) və digər yaşayış vasitələrinə təsir göstərəcəyi hallarda tətbiq ediləcək siyasətləri və prinsipləri müəyyənləşdirən torpaq sahələrinin əldə olunması prosesini işləyib

hazırlayıb. Torpaq sahələrinin əldə olunması prosesi Torpaq Sahələrinin Əldə Olunması və Kompensasiyası üzrə Bazanın (TSƏOKB) əsasını təşkil edəcək.

14.3.6.5 Mədəni irs

Marşrut üçün kameral tədqiqat, arxeoloji sahə tədqiqatı və geniş məsləhətləşmə həyata keçirilib ki, bütün məlum olan və asanlıqla aşkar edilən əhəmiyyətli mədəni irs obyektləri müəyyənləşdirilsin. Prosesə marşrut boyunca yerləşən mədəni irs məsələlərinə dair biliklər əlavə olunub. Bu işin nəticələrinə cavab olaraq, bu obyektlərdən mümkün qədər kənar keçmək üçün marşrutun nizamlanmasına səy göstərilib. Bunun mümkün olmadığı az saylı sahələrdə təsirləri mümkün qədər minimuma endirmək üçün əlavə tədqiqatlar həyata keçiriləcək. Lakin, ƏMSSTQ təsdiqləyir ki, boru kəmərlərinin inşası zamanı mədəni əhəmiyyətə malik artefaktların və ya obyektlərin aşkar edilməsi riski müəyyən qədər mövcuddur. Bu baxımdan, hazırkı hesabatın bir hissəsini təşkil edən ƏMSSİOMP çərçivəsindəki Mədəni İrsin İdarə Olunması Planı (MİİOP) təsadüfi tapıntıların müəyyənləşdirilməsi və daha sonra görülməli işlər barədə çərçivə (baza) təmin edir.

14.3.6.6 Məşğulluq imkanları

Layihə nəticəsində əhəmiyyətli təsir (yüksək dərəcədə ehtimal edilir) gərginlikdir ki, buna səbəb də məşğulluq imkanlarının məhdud sayda olmasıdır. Lakin, Layihə icma ilə əlaqələr qrupları vasitəsilə ardıcıl və hərtərəfli bildirişlər verməklə bu gözləntini idarə etmək üçün öz iş öhdəliyini bəyan edib.

14.3.6.7 İstixana qazları (İXQ)

Nəzərdə tutulan CQBKG Layihəsinin Azərbaycan seksiyası öz layihələndirilmiş istismar müddəti ərzində minimal İXQ emissiyaları formalaşdıracaq. Baxmayaraq ki, bunların qlobal emissiyaların artımındakı hər hansı payının çox kiçik olacağı gözlənilir, Layihə İXQ emissiyalarını minimuma endirməyə çalışıb.

14.3.6.8 Davamlı inkişaf

Yeraltı boru kəməri layihələrinin xüsusiyyəti əsasən ondan ibarətdir ki, onlar tikinti fazası ərzində proqnozlaşdırıla bilən təsirlər ilə əlaqəli olur və bərpa işləri müvafiq qaydada tətbiq edildiyində, onların uzunmüddətli təsirləri kompressor stansiyaları, siyirtmə stansiyaları və terminal obyektləri kimi yerüstü qurğular ilə məhdudlaşır. Oxşar qaydada, bu cür layihələrin təsirinə məruz qalmış qəsəbələr üçün birbaşa faydalar əsasən tikinti zamanı uzunmüddətli məşğulluqdan və istismar fazasında xeyli daha az sayda uzunmüddətli məşğulluqdan ibarət olacaq. "SCP Co." şirkəti özünün icmaların inkişafı üzrə davamlı təşəbbüsləri vasitəsilə Layihənin təsirinə məruz qalmış qəsəbələrin uzunmüddətli davamlı inkişafına töhfə vermək öhdəliyinə malikdir.

14.4 Layihənin Qiymətləndirilməsinə dair Şərh

ƏMSSTQ Layihənin ətraf mühitə və ya sosial sahəyə təsirlərə səbəb ola biləcək potensialına malik bütün müəyyənləşdirilmiş aspektlərini sisteməlik şəkildə və geniş surətdə nəzərdən keçirib.

Boru kəmərinin inşası və yerüstü qurğuların istismarı ilə bağlı bir sıra qalıq təsirlər mövcuddur. Lakin, orta, yüksək və ya müsbət əhəmiyyətə malik qalıq təsirlər yalnız tikinti fazası üçün proqnozlaşdırılıb. İstismar fazası ilə bağlı olan bütün qalıq təsirlər az əhəmiyyətə malik kimi qiymətləndirilib. Lakin, diqqətli idarəetmə (və bir sıra hallarda onların yeri və ya həssaslığı ilə bağlı cari qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq və ya azaltmaq üçün əlavə tədqiqatlar) və hazırkı hesabatda müəyyənləşdirilmiş müxtəlif təsirazaltma tədbirlərinin icrası vasitəsilə bu qalıq təsirlərin idarə olunacağı gözlənilir.

CQBKG boru kəmərinin ölkə boyunca miqyası Azərbaycan üçün əhəmiyyətli iqtisadi faydalar təmin edəcək. Həmçinin yerli qəsəbələr üçün bir sıra birbaşa faydalar olacağı gözlənilir və bunlar xüsusən də tikinti müddəti ərzində baş verəcək (qısa [az hallarda] və

uzun müddətli məşğulluq). İcmanın inkişafı üzrə təşəbbüslərin də həmçinin təsirə məruz qalmış bir sıra icmalara fayda verəcəyi gözlənilir.